

Egészen a szűz talajig

4. Buda középkori anyagi kultúrája

Egyhangú — s mi tagadás unalmas — lenne egyenként felidézniük, hányféle céhes vagy kontár s hányféle háziiparos dolgozott hajdani iker-fővárosunkban, hogy elkészítse a lábbelit, ruházatot, a bundát, kesztyűt, kalapot. Hányan munkálkodtak paloták s kunyhók építésén, kutak ásásán, s a 15 századtól vízvezetékek építésén. Szót kellene ejtenünk azoknak az ácsoknak a légiójáról, akik több erdőnyi fát építettek bele hajdani budai házak fedélszékebe, vagy a kéményseprőkről — a 15. század óta emlegetett kamináriusokról —, akik a tűztől védték a lakóházakat, megtisztították a kürtöket, s azokról a kalmárokról is, akik távoli tájak áruját szállították Buda és Pest kereskedőházaiba. S helye — mégpedig fontos helye — lenne a felsorolásban azoknak a kétkezi parasztembereknek is, akik megtermesztették a gabonát, zöldségféléket, gyümölcsöt, szőlőt s állatot tenyésztettek, hogy kenyér, tej, hús és bor kerüljön a hajdani embernek terített asztalára. Hát a molnárok — a Duna temérdek vízimalmának mesterei —, akik liszté őrölték a gabonát! Meg a sütők, a pompás magyar kenyerek pékjei, kalács-, zsemle- és perecköltemények poétái...

Hogy miképpen éltek a régi emberek, annak nyomait felleljük a régészeti leletekben, egy-egy elmúlt korszak anyagi kultúrájának „kézikönyvei”-ben. Az egyhangú leletfelidézés helyett elevenebb módszert ajánlok mindezeknek bemutatására.

Piacok, vásárok, vásárfiák

Lépjünk ki a budai palotákból, kőházakból az utcára, s ballagjunk el Buda piactereire! Az utcák a város testének ütőerei, a piac pedig a város szíve.

Középkori fővárosunknak hetenként három piacnapja volt, s évente kétszer csaptak országos vásárt falai közt. A tatárjárás után felépült új fővárosunk, Buda piaci áru-

XV. századi bronz könyvsarok a budaszentlőrinci pálos kolostorból. 1973. évi lelet. **Vöröss Emőke** felvételei

XIII. századi üvegpalack egy budavári kőház pincéjéből, 1973. évi lelet

nak vámtételeit már 1255-ben megszabtta a városalapító, IV. Béla király. A 14. század végén leírt Budai Jogkönyv pedig meghatározta az árusítás módját, óvta az áruk, elsősorban az élelmiszerek — a hal és a hús meg a kenyér — minőségét. Jaj volt annak, aki romlott halat, borsókás húst árult! Jaj annak, aki hamis mérleget használt, vagy megrontotta a kenyeret! A tanács fenyítése gyors volt. A csaló kofákkal s hamisítókkkal nem sokat kukoricáztak, a helyszínen elkobozták portékájukat, s ha újra csaláson érték őket, megvonták árusítási jogukat. A liszthamisító pékkel még cifrában jártak el: megmártogatták a Duna hűs vizében.

A németek piacát a Mátyás-templom (akkor Nagyboldogasszony-templom, a németek plébániája) körül tartották, a magyarokét a Mária Magdolna-egyháznál (a volt Helyőrségi templom a Kapisztrán téren). Néhány árus a Szombat-kapu (a mai Tánacsics Mihály u. 9. telkén állt) tornyának árkádjai alatt ütötte föl sátorfáját. A zöldséges, gyümölcsös kofák, a mészárosok és halászok a két piactéren árusítottak. (A takarmány- és az állatvásár a falakon kívül volt.) A piacokon mutatták be áruikat a gölöncsérek, fazekasok, réz- és cinedények készítői (a „kannaöntők”), a sarukészítők, csizmadiák, szabók, szűcsök, kesztyűkészítők. Itt kínáltak eladásra késeket, ollókat, tűket, gyűszűket, ruhadíszeket, bőrruhákat. Felvonultak a gyertyaöntők, csontfaragók, csont- és faesztorgályosok meg az üvegesek is. Piacra kerültek a háziipari termékek, fehérneműk, lepedők, törülközők, lenvászon ingek, terítők stb.

A Várba behozott áruk vámját a várkapuknál a margitszigeti domonkos apácák vámszedői szedték a 14. század derekáig. Később maga a város vámost. Temérdek perpatvar támadt a vámszedésekből. Nemegyszer elnászpángolták az apácák vámszedőit. Az is megesett, hogy a Dunába haj-

A Jagelló-ház kőcímere. Budavári lelet. Szemenyei Tivadar felvétele

Gótikus ülőfülke a budai Várnegyedben. Molnár János felvétele

XIV. századi budai sírkő. 1979. évi lelet. Tihanyi Bence felvétele

tották őket. A Dunán s a „száraz úton”, tehát kocsin, szekéren szállított árukat egyaránt megvámolták.

A piac rendjére a városbíró keze alatt harcias mézszároslegények ügyeltek, karddal a kezükben. A budai mézszároslegények egyben a nagy-alföldi szarvasmarhák gulyáinak külföldre hajtói, sőt, ha II. Lajos király nagybátyja s katonai nevelője, Brandenburgi György ögróf nagy útra indult, ő is ezekből a daliás fickókból rekrutálta lovas testőrzeit.

Piacnapokon a város s a környék népe a piacterekre tódult. Országos vásár idején pedig a fél ország itt zsinatolt. A Mátyás-templom déli hosszfa közelében egy lacikonyha állt (alte Küche néven említi a Budai Jogkönyv); holmi libafertályokkal tölthette meg itt a bendőjét az, aki megéhezett a vásári ácsingózásban. A szomjazóknak nem kellett a tavernákba menni borért: Nagy Lajos király szabad bormérési jogot adott minden budai polgárnak. Így aztán a budai kapualjaknak szinte mindegyikében megtaláljuk azokat a gótikus ülőfülkéket (szediliákat), amelyekre lerogyva eleink borral frissíthették fel magukat. Néha e derék piacjárók az elgyengülésig erősítették magukat.

Fokozta a piacnapok forgalmát, érdekességét, hogy erkölcsnemesítő cézzal — egyben elrettentésül is — ezekre a jeles napokra tették a fenyítések, büntető ítéletek nyilvános végrehajtását. Ilyenkor rakták kalodába a csavargókat, félkézalkalmárokat. Ilyenkor ütöttek tüzes bélyeget a rosszánnyok testére, hogy azután a hóhér ennen kezével seprűzze ki őket Budáról. A tolvajokra is ekkor szabták a „hupikék nadrágot jajvörös posztóból”.

Kőházak boltjai

Voltak azonban olyan kereskedők, műiparosok, akik nem vonultak ki a piacra. Az ő áruikért házhoz ment a vevő. A posztósok lehajtható ablakú utcai üzlethelyiségeikben mérték a Morvából, Flandriából s Angliából importált drága textíliát, Itália és Franciaország selymeit. A fegyvercsiszárok boltjaiban fényes páncélokot, szablyát, tört, sarkantyút, tornalándzsát lehetett vásárolni.

Az azonos szakmában dolgozó iparosok szívesen laktak egymás szomszédságában. A mai Hunfaly utcában dolgoztak a takácsok. Utcájuk neve Takács utca volt. A Vár két másik utcája is hajdani iparosokról kap-

ta a nevét. A mai Táncsics Mihály utca egyik szakaszát Ötvös utcának, az Úri utca déli részét Posztómető vagy Nyíró utcának nevezték. Az egyikben ötvösök, ékszerészek, pénzverők, érmevésők laktak, a másikban posztókereskedők. A Tárnok utca táján patikáriusok. A budai utcákban főemberek, bárók palotái váltakoztak iparosok, szabók, fegyverkészítők, posztósok, sütők kőházaival.

Amiről a föld beszél...

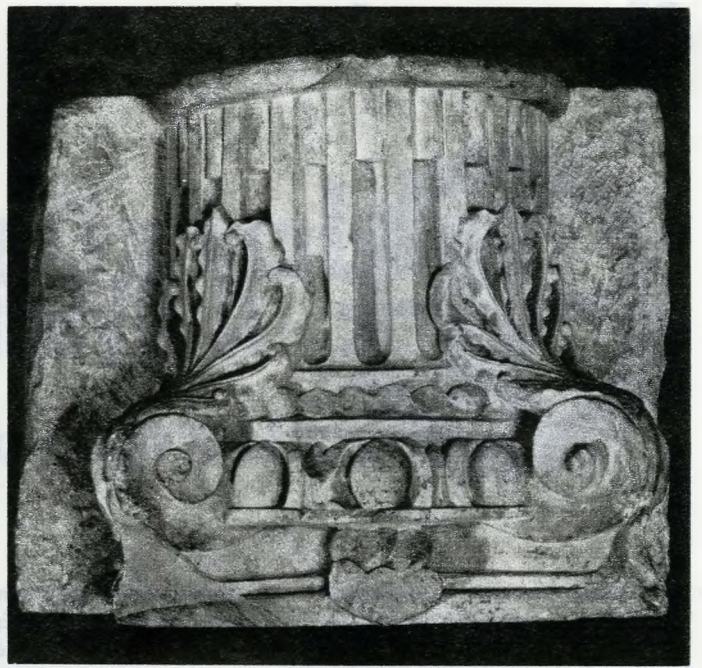
S ha megkérdeznék: mi tanúskodik az elmondottokról pár oklevélen s a Budai Jogkönyv paragrafusain kívül? Azt válaszolnám: azok a régészeti leletek, amelyeket a föld — sok évtized kollektív munkájának eredményeként — felnyújtott nekünk.

Hat-hét évszázad előtti kőművesek, képfaragók alkotását, keze-munkáját nem egy máig álló középkori kőház vagy a feltárt maradványai tanúsítják.

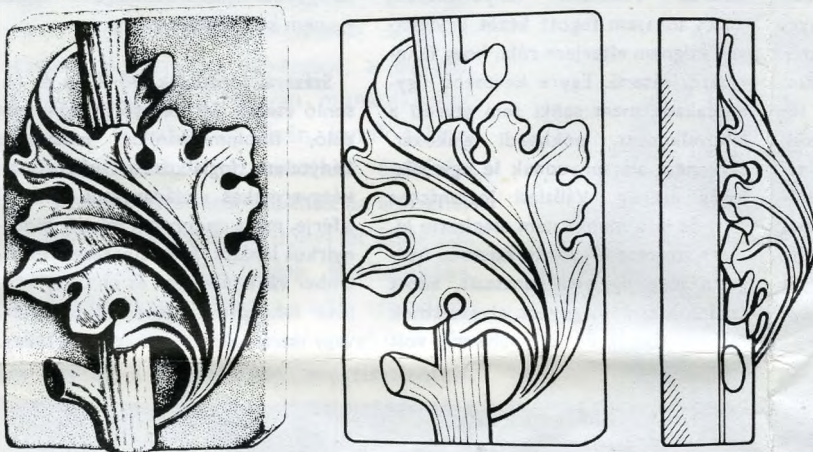
Képfaragóink tehetségét dicsérik gótikus és reneszánsz kori szobrászati emlékeink is. Egyik-másikon még aranyozás, színes festés is felfénylik: aranyozók, festők kezennyoma. Ide tartoznak a régebben s újabban feltárt, kőből faragott épületplasz-

Reneszánsz kőkeret töredéke. 1970. évi budai lelet. Ajtós Éva felvételei

Mátyás kori oszlopfő. 1973. évi budai lelet.

Gótikus övdísz öntésére szolgáló kódúc. Major János rajzai, Bakos Margit reprodukciói

Gótikus ábécé bronzvésete. Egy XV. századi budai ötvös műhelyéből. 1981. évi budai lelet.

tikai díszek meg Buda pompás alakos-címeres sírkövei. Díszkályhásaink ember- s állatábrázoló művészetét 14—15. századi — a palotában feltárt — kályhacsempék hirdetik. Elevenen őrzik gölöncsérek, fazekasok emlékezetét az ásatások során ezerszámra feltárt cserépedények: palackok, poharak; vízvezető cserépcsővek, perseyek, téglák, padlótéglák. Máztatlan és mázas, színes tetőcserepeink között — a budai palota területén, a hajdani nyéki vadászkastély s a pálos főkolostor romjai között — aranyfüsttel befuttatott darabokra is akadtunk. A helyi készítésű és importált üvegedények, színes virágmintás ablaküvegek mellett poharak, palackok, játékgolyók vallanak a hajdani üvegesek — a vitriparok — művészetéről. Csontfésűk, csontból faragott miniatűr illatszeres, parfügiumot tartó csonttégelyek, agancsból készített evőeszközök (főként késnyelek), játékkorongok (pionok), szerencsekockák — néhai csontfaragók, csontesztergályosok és „olvasógyártók” remekei. Előkerült — pár éve, a budai palotaásatások során — néhány remekművű csont övcsat is.

Nem maradt el mögöttük a budai ácsok, asztalosok, fafaragók és faesztergályosok

mívessége sem. Két budavári mélykútból 13—14. századi asztali és konyhaedények egész sora került elő. Még egy fából faragott fújtató, sótartó s egy kis játékpörgettyű is akadt közöttük. Nagyon „szerencsés fogás” volt ez, hiszen a föld kíméletlen! Megemészti a bőrt, textíliát, papírt, fát. Csak a kő, csont, fém s a cserép áll ellen savai és lúgjai étvágyának. A középkori mélykutakban lelt faedények a víz konzerváló erejének köszönhetik 600—700 éves megmaradásukat, mint az itt talált középkori bőrsaruk is. Én magam a budaszentlőrinci pálos kolostor területén, az egyik pálos barát sírjában akadtam egy 15. századi remete megszegelt bőrsarujának talpára. A budai várásatások során mindössze egyetlen textílietlet, egy durva vászoncsuklyát találtunk egy 14. században betemetett ház pincéjében.

A lassan végéhez közeledő, tizedik esztendeje tartó vári feltárások során, az elmúlt évben, egy szép reneszánsz kori függőn s néhány virágdíszes fém ruhadíszeken kívül, 14—15. századi udvari ötvös műhelyének számos darabja került elő egy hat méter mély, betömött ciszternából. Az ötvösmesterség szerszámai: fogók, vésők, ötvöskalapácsok mellett olyan kőbemet-

szett virágdíszes öntőmintákra bukkanunk, amelyek — Marosi Ernő művészettörténész feltevése szerint — a budai gótikus szobrok fém övdíszének öntésére szolgálhattak. Ugyanitt kerültek napvilágra a hajdani királyi ötvösmester gótikus betűmintái is. Érdemes ezeket a minusz-kulákat — kisbetűket — összehasonlítani az 1480-as években Sárospatakon leírt Szalkai-kódex* abecedáriumával vagy id. Lukás Cranach (1472—1553) reneszánsz stílusú antikváival. De összevethetjük ezt az ábécét a Szent Simeon Zadarban — Zárában — őrzött ezüst koporsójának** Franciscus de Mediolano-véste betűivel. E koporsó készítettője Piasz Erzsébet özvegy királyné, Nagy Lajos király édesanyja volt az 1370-es években.

Miután megszemléltük a piac, a vásár, a boltok — az anyagi kultúra világát, cikksorozatunk befejező részében azt vesszük majd szemügyre, mit is nyújtott műveltség dolgában a középkori Buda a nagyvilágnak. És nekünk.

* A Mohácsnál 1526-ban elesett Szalkai László esztergomi érsek diákkori kéziratosa kódexe. Ma az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár őrzi.
** Lásd a Budapest 1980/8. számát.